

طرح معماری نظریه پایه هوش مصنوعی از منظر اسلام

هوش مصنوعی یک ابزار است، یک فناوری. بنابراین از آن رو که مانند سایر فناوری‌ها و ابزارهایی که در طول تاریخ تحولاتی در کیفیت زیست و زندگی بشر پدید آورده‌اند، الزاماً رابطه‌ای با دین و مکتب پیدا می‌کند، دین و مذهب که آن نیز در بطن زندگی انسان‌ها حضور دارد و مدعی هدایت بشر به سوی صلاح و صواب است. برخی رویکردها معروف به نگاه حداقلی به حضور دین در زندگی بوده و تأثیر دین در فناوری را کاملاً نفی می‌کنند. در انتهای این طیف نیز نظریه‌هایی دیده می‌شوند که فناوری را در تعامل شدید با دین و باورها دانسته و نمی‌پذیرند که ابزار خالی از جهان‌بینی و ایدئولوژی و البته فرهنگ باشد. هدف این است که از رهگذر بررسی نظریه‌های موجود، راهی پیدا شود برای دستیابی به نظریه‌ای پایه و بنیادین که به عنوان یک دیدگاه رسمی مبنای مواجهه نظام علمی کشور با هوش مصنوعی قرار گیرد.

مباحث ضروری

رابطه دین و دنیا

دین ضابطه، قانون و آیینی است برای هدایت بشر، از طریق مدیریت رفتارهای فردی و اجتماعی او. از این رو، دین با دنیای انسان‌ها کار دارد و برای آن برنامه ارائه می‌کند. حتی دین‌هایی که سراسر معنویت هستند و تهی از دستورات سیاسی، دین‌های سکولار، آن‌ها نیز مناسک و سنت‌هایی را برای زندگی تعریف می‌کنند، مانند: پوشیدن لباس‌های خاص، جشن‌ها و مراسمات ویژه، نوع خاصی از رفتار با هم‌نوعان. دین نمی‌تواند بدون برنامه برای زندگی باشد.

دین اسلام از این نظر فراتر از تمامی ادیان و مکاتبی است که می‌شناسیم. ضوابط فراوانی دارد که تمام ساحت‌های زندگی بشر را فرا می‌گیرد. اسلام در نهایت برنامه‌ریزی زندگی بشر، حتی برای خوردن و آشامیدن و قضای حاجت نیز راه‌هایی را پیشنهاد می‌کند که صلاح بشر در آن است. چنین دینی رابطه تنگاتنگی با دنیای انسان‌ها دارد.

رابطه ابزار و دنیا

ابزارها بر اساس نیازهای انسان پدید می‌آیند، به مصداق ضرب‌المثلی که: احتیاج مادر اختراع است. هر ابزاری در بستری از جامعه برای حل مسئله‌ای شکل می‌گیرد و پیشرفت می‌کند. اگر ابزاری در جامعه‌ای کاربرد ضروری نیابد و نیازی را برطرف نسازد و خلأیی را پر نکند، به زودی حذف شده و در تاریخ به فراموشی سپرده می‌شود.

از این رو، ابزار نیز رابطه بسیار قدرتمندی با زندگی انسان‌ها دارد و بر شیوه و روش زندگی تأثیر می‌گذارد. به دلیل همین تحول در ابزارهاست که سبک زندگی انسان‌ها در گذشته و حال متفاوت شده و برنامه‌های مختلفی پیدا کرده.

رابطه دین و ابزار

این یک قانون منطقی بسیار ساده و قابل درک است که اگر الف با ب مرتبط باشد و ب با جیم، ضرورتاً الف با

جیم ربط پیدا می‌کند، خواه ربطی مفید و هم‌افزا و خواه از باب ارتباط مثلین به صورتی متضاد و ضد هم. بدین معنا که اگر برنامه‌ای که دین برای زندگی انسان در دنیا دارد متفاوت شود با تأثیری که ابزار بر آن می‌گذارد، بر سبک زندگی، این دو به مقابله با هم می‌پردازند و برعکس اگر ابزاری بتواند برنامه‌های مشابه برنامه‌های دین را ترویج و تقویت نماید، دین نیز به حمایت از آن پرداخته و دست به دست هم سرعت حرکت مادی و معنوی انسان را افزایش خواهند داد.

بدین دلیل است که ناگزیر هستیم امروز که هومص (AI) یا همان هوش مصنوعی رشد پرشتابی پیدا کرده و می‌توان پیش‌بینی کرد به زودی در تمام ابعاد زندگی مان حضور پیدا می‌کند، آثار آن را با دین بسنجیم و مقایسه نماییم تا اگر تهافت و تقابلی مشاهده شد، پیش از جایگیر شدن، آن را اصلاح و کامل نماییم. پیش از آن‌که این تقابل آسیب‌هایی به دین مردم بزند و در رشد و پیشرفت معنوی بشر خلل وارد کند.

ضرورت مباحث

تعریف هوش مصنوعی

ابتدا باید هومص را تعریف کنیم، به عنوان ابزاری که به دنبال بررسی رابطه آن با دین هستیم. مانند بسیاری از موضوعات پیچیده در روزگارمان، تعاریف مختلفی برای هومص ارائه شده است:

«هوش مصنوعی (به انگلیسی: Artificial intelligence) (به اختصار: AI)، هوشی است که توسط ماشین‌ها ظهور پیدا می‌کند، در مقابل هوش طبیعی که توسط جانوران شامل انسان‌ها نمایش می‌یابد.»

«هر سامانه‌ای که محیط خود را درک کرده و کنش‌هایی را انجام می‌دهد که شانسش را در دستیابی به اهدافش بیشینه می‌سازد.»

به گزارش نهادهای علمی، هنوز تعریف دقیقی برای هوش مصنوعی که مورد توافق دانشمندان این علم باشد ارائه نشده است. اما می‌توانیم با توجه به مبانی خود آن را این‌طور تعریف کنیم: «هر موجود غیرزنده‌ای که عملکردی مشابه ذهن انسان داشته باشد». این جامع‌ترین تعریف برای هوش مصنوعی است که از شناخت، تا یادگیری، احساس، درک مطلب، یافتن راه‌حل و حتی قدرت بر تصمیم‌گیری را شامل می‌شود. از نظر شباهت نیز از کمترین مقدار تا بیشترین مقدار شباهت را در بر می‌گیرد.

توصیف تأثیر هوش مصنوعی بر اسلام

آنچه مسلم است این‌که هومص می‌تواند سرعت و کیفیت محاسبات ذهنی انسان را افزایش دهد، با استفاده از سخت‌افزارهای بسیار قدرتمندی که در اختیار دارد و الگوریتم‌هایی که رفتار و عملکرد ذهن انسان را تقلید می‌کنند. وقتی ابزاری در اختیار بشر باشد که بهتر از او به یاد بیاورد، بهتر از او مسائل را حل کند، بهتر از او اشیا و مفاهیم را بشناسد و رابطه آن‌ها را با هم تشخیص دهد، می‌تواند بسیاری از احکام و فرامین فقهی اسلام را بلاموضوع نماید، یا موضوعات جدیدی ایجاد کند که به احکام جدیدی نیاز داشته باشند.

مثلاً اگر هومص به عنوان دادیار و کمک‌کننده به قاضی توانست حکم را پیشنهاد کند، یا در مرتبه‌ای بالاتر به جای او تصمیم بگیرد و حکم را رأساً ارائه دهد، آیا این حکم حجیت فقهی خواهد داشت و لازم‌الاتباع است؟ آیا رافع تکلیف خواهد بود؟ یا اگر هومص سبب آسیب به فردی یا قتل وی شد، مثلاً در خودروهای خودران، دیه بر ذمه شرکت سازنده

اسلام

هومص

هستان نگاره

اخلاق

الگوریتم

فقه

نرم افزار

عقاید

سخت افزار

هومص خواهد بود؟ شرکتی که سخت افزار را تولید کرده یا شرکتی که نرم افزار را؟ شرکتی که الگوریتمها را ساخته؟ یا شرکتی که در حال حاضر مالک قانونی ابزار است؟ با این فرض که روزی هومص بتواند بدون ملکیت انسانها تولید شود، به نحوی که مالک خاصی نداشته باشد؛ چه فرد حقیقی و چه حقوقی، ضوابط فقهی و دینی آن به چه صورتی خواهد شد؟ هومص همانطور که ابعاد زندگی بشر را در می نوردد، موضوعاتی را تغییر می دهد، موضوعاتی را حذف می کند و موضوعاتی را نیز پدید می آورد. موضوعاتی که به مسائل و احکام فقهی اسلام نیاز دارند.

توصیف تأثیر اسلام بر هوش مصنوعی

در سوی مقابل، اسلام نیز بر هومص تأثیر دارد. در جامعه ای که مبتنی بر احکام و قوانین اسلام است، اگر ضابطه و قانونی اسلامی صادر شود که خود هومص را یا بخشی از کارکردهای آن را ممنوع سازد، یا محدود نماید، این بر تمامی پروژه های تولید سخت افزار، نرم افزار و الگوریتمها و آموزش های هومص تأثیر می گذارد.

به فرض که پس از بررسی های فقهی این نتیجه حاصل آید که هومص مجاز به «تصمیم» نیست و صرفاً می تواند بر اساس داده ها و تجربیاتی که یاد گرفته، «پیشنهاد» ارائه کند، یعنی همیشه و همواره باید انسانی آنجا باشد که دکمه اجرا را بزند. این خط قرمز فقهی قطعاً بسیاری از مطالعات و بررسی های فنی و تکنیکی را تحت تأثیر قرار می دهد.

مراحل ضروری

جمع آوری نظریات

پروژه ای که از آن صحبت می کنیم و این طرح به معماری آن مبادرت ورزیده، ناظر به کاوش تمامی نظریات علمی متأثر از دین است. تا از رهاورد این جستجو به نظریه ای دست یابد که بهتر از دیگر نظریه ها بتواند رابطه خود با هومص را به عنوان یک ابزار تحلیل و توصیف نماید.

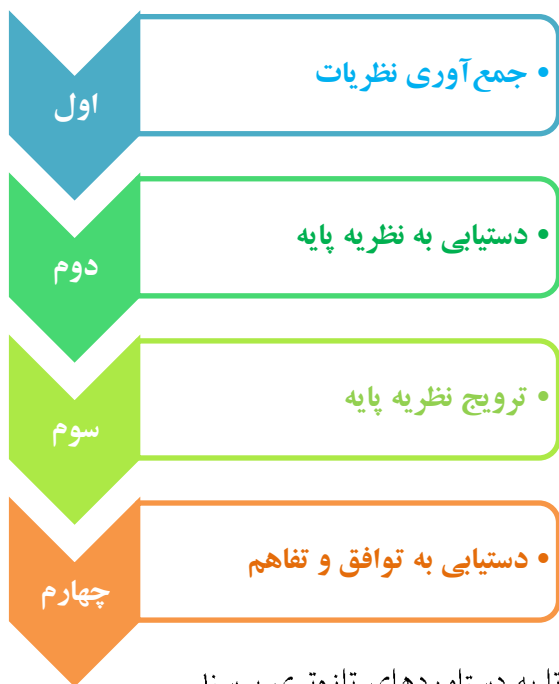
از این رو، نخستین گام برای رسیدن به نظریه پایه جمع آوری بسیار گسترده دیدگاه های اندیشمندان مسلمان و اسلام شناسان نوآور است. این می تواند مشتمل بر بررسی کتابها و مقالات و نوشته های قبلی این افراد باشد، یا از طریق طرح موضوع و مصاحبه و گفتار پژوهی به دست آید.

دستیابی به نظریه پایه

تجمیع نظریات اسلام شناسان درباره ماهیت و مسائل هومص فرصتی فراهم می آورد، تا بتوان با نسبت سنجی میان آنها و هم افزایی و برهم کنش، به نظریه ای بنیادین دست پیدا کرد؛ نظریه ای که بهترین در ترسیم خط و مرز رویکرد اسلامی به هوش مصنوعی باشد.

ترویج نظریه پایه

طبیعتاً رسیدن به این نظریه ناشی از مطالعات و بررسی های گروه پژوهشی است و اعتبار علمی آن محدود به محدوده

همین کارشناسان. اگر دو گام نخست برای رسیدن به نظریه است، دو گام دیگر نیاز است تا به نظریه اعتبار علمی بخشد. در اولین مرحله از اعتبارسازی، باید این نظریه در گستره وسیعی از نهادهای علمی، مؤسسات پژوهشی و اندیشمندان صاحب عنوان رواج یابد.

این کار نیازمند برگزاری همایش، نشست، مباحثه علمی و دیدار با نوابغ و نخبگان عرصه اسلام پژوهی و البته هومص شناسی است. همچنین نگارش مقالات و اخبار متعدد در این موضوع. در دوره‌ای که این جلسات برگزار می‌شود، برتری نظریه پیشنهادی نسبت به سایر نظریه‌ها به استحضار علما رسیده و جایگاه آن مستحکم می‌گردد.

اگر هم در طی این جلسات نظریه‌های جدیدی پدید آمد که برتر از نظریه پیشنهادی بودند، نعم المطلوب. اتفاق فرخنده‌ای است. بعید نیست این جلسات ترویجی فشار بیشتری به اندیشمندان بیاورد تا به دستاوردهای تازه‌تری برسند.

دستیابی به توافق و تفاهم

پس از رواج یافتن بحث از موضوع رابطه اسلام با هومص و جریان‌سازی آن در نهادهای علمی و پژوهشی، در کنار طرح نظریه پایه پیشنهادی، تدریجاً توافق و تفاهمی حاصل می‌شود نسبت به نظریه برتر.

این بار گزارشات و مقالاتی منتشر می‌شود که به صورت مقایسه‌ای دیدگاه‌های طرح شده در همایش‌ها و نشست‌ها و جلسات برگزار شده را اعلان نموده، برتری نظریه پایه نهایی را نمایش می‌دهد و توافق و تفاهم را مستحضر می‌سازد. در نهایت این نظریه مبنای فعالیت سازمان‌های فنی و نهادهای مدیریتی هومص در تمامی ابعاد آن قرار گرفته و سندهای ملی هومص بر این پایه ترسیم می‌شوند.

بی‌تردید اجرای این پروژه نیازمند برنامه‌های دقیق‌تر با زمان‌بندی و محاسبه هزینه است که پس از تصویب طرح مبنایی حاضر، در طرح‌های تفصیلی بدان‌ها پرداخته خواهد شد.

